

Джеймс Баучер

Репортажи от България

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Джеймс Баучер, *автор*

© Мартин Чорбаджийски, *превод*

© Георги Караманев, *редактор*

© Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2018 г.

ISBN: 978-619-91076-9-0

Джеймс Баучер

Репортажи от България

София
2018

СЪДЪРЖАНИЕ

I.

УБИЙСТВОТО НА СТАМБОЛОВ И
РЕПРЕСИИТЕ СРЕЩУ МОХАМЕДАНИТЕ 8

II.

ИЛИНДЕНСКО-ПРЕОБРАЖЕНСКОТО
ВЪСТАНИЕ И ГОДИНИТЕ СЛЕД НЕГО 33

III.

ХУРИЕТЪТ В МАКЕДОНИЯ И
НЕЗАВИСИМОСТТА НА БЪЛГАРИЯ 97

IV.

БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ 115

V.

БЪЛГАРИЯ И ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА 167

VI.

„ТАЙМС“ В ПАМЕТ НА ДЖЕЙМС БАУЧЕР 184

ПРЕДГОВОР

„Нашият Баучер умре.“ Такава е реакцията на българската общественост при новината за смъртта на забележителния журналист Джеймс Дейвид Баучер. Както пише лондонският „Таймс“ за самоотвержения кореспондент: „той вероятно бе най-верният и непоколебим приятел, когото някога е имал българският народ“.

В продължение на почти 25 години от малката си всекидневна в хотел „България“ ирландският журналист от страниците на „Таймс“ съобщава на света най-интересните и важни новини, свързани с България. Независимо дали става дума за взривен влак, репресии и жестокости срещу невинно население, четнически акции, въстания, сключване на тайни договори, лъскави тържества, на които се решава бъдещето на Балканите, или коварни конспирации, Джеймс Баучер винаги намира информацията, която търси, и я предлага на читателите си точно, искрено и професионално.

И не просто я предава, той я изживява. Дългият престой в България променя ирландеца, чийто народ, също като българския, се бори за своето право на свободно и независимо съществуване. Той обиква българите и те го обикват. Кой ли не се сеца за удивителната картина на Иван Мърквичка, на която Баучер играе ръченица, облечен като български селянин?

Животът му в столицата е скромен, но същевременно колоритен: той препуска по „Цариградско шосе“, яхнал своето пони Сандански, пътува често из различни краища на България и Македония, за да разговаря с хората, да разбере техните чувства, да открие истината. Така се превръща в много повече от поредния чуждестранен кореспондент, той става част от живия организъм на българското общество.

В началото пътят на Баучер в България не е лек. През 1895 г. влиза в конфликт с правителството заради материалите, в които остро критикува политиката на България спрямо мюсюлманите и ролята на кабинета за убийството на Стефан Стамболов. Баучер не винаги застава на страната на България и може би това е една от причините българите да го обикнат толкова много – заради неговата обективност и чувството му за справедливост. Нещо, от което обществото се нуждае в бурното време след Освобождението, когато въпросът за националното обединение е на дневен ред, не минава и ден, без да се чуе за поредните зверства в Македония и Тракия на фона на празните обещания за реформи на Великите сили. Джеймс Баучер улавя всичко това. Той разкрива надеждите на един народ, тежките задачи, пред които се изправят неговите водачи, възрожденците и пагенията на неговата държава.

И дори когато е принуден да напусне страната, след като България се включва в Първата световна война през 1915 г., той не я забравя и далеч от нея не спира да защитава нейните справедливи искания.

Той намира края на земния си път именно в София, в малката всекидневна в хотел „България“, дошъл за кратък престой, който се превръща във вечен. Оставайки ни безценните късчета история, публикувани на страниците на вестник „Таймс“, които ви предстои да ви потопят в едни от най-бурните години на българското минало.

Народът изпраща своя Баучер на последното му пътуване в подстъпите на Рилския манастир. Това е едно от любимите места на този чудноват човек и именно там му е отредено да се слее завинаги с така обичаната от него българска земя.

Мартин Чорбаджийски

I. УБИЙСТВОТО НА СТАМБОЛОВ И РЕПРЕСИИТЕ СРЕЩУ МОХАМЕДАНИТЕ

17 юли 1895 г.

ПОСЛЕДНИ СВЕДЕНИЯ ОПИТЪТ ЗА УБИЙСТВО НА Г-Н СТАМБОЛОВ

София, 16 юли

Убийствата на г-н Белчев и г-р Вълкович намериха продължение в смъртоносното нападение срещу г-н Стамболов миналата нощ. Този изтъкнат патриот, на когото България дължи своето съществуване като свободен народ, сега лежи в почти безпомощно състояние и смъртта му се очаква всеки момент.

Вчера следобед проведох дълъг разговор с г-н Стамболов, който, изглежда, бе в по-добро здраве и настроение, отколкото преди това. След като положи всички усилия, за да склони правителството да му издаде разрешение да напусне страната в търсене на лек за болестта, от която страда, той възприе метод на лечение, препоръчан от приятел лекар, който се беше оказа успешен, тъй като симптомите на диабет почти бяха изчезнали.

Малко след интервюто, проведено в неговия дом, г-н Стамболов се отправил към „Юнион клуб“, който се намира на същата улица, за да се присъедини към свои приятели в игра на карти, единственото развлечение, на което бе в състояние да се наслади през последните 14 месеца. Той напусна клуба малко след осем вечерта

в компанията на бившия си колега г-н Петков и след като извика фиакър (малка четириколесна карета - б. рег.), се отправя към дома си. Навън все още беше светло и по улицата имаше доста хора, включително неколцина жандарми.

Файтонът е изминал едва дузина крачки, когато г-н Стамболов забелязва, че към него се затичват трима мъже, въоръжени с ятагани, ножове и пистолети. Той изскача от фиакъра и същевременно вади револвер от джоба, но преди да успее да възстанови баланса си, е поразен по главата от ятаган, който прорязва шапката му, нанасяйки ужасяваща рана. Нападателите го заобикалят, нанасят поредица от удари с ножове по главата му и почти съсичат двете му ръце, които вдига, за да се предпази. Тогава захвърлят оръжията си и бягат, оставяйки г-н Стамболов във видимо безжизнено състояние.

Междувременно г-н Петков изскача от каляската, но падайки на земята, получава нараняване на китката. Преди да се изправи на крака, е уцелен по челото с нож, хвърлен от един от нападателите, който го ранява, макар и не сериозно. При приближаването на мъжете водачът на файтона веднага обръща конете и тръгва в противоположна посока. Предполага се, че е съучастник. Посочва се, че един от нападателите е последвал файтона и е скочил вътре.

Личният телохранител на г-н Стамболов, мъж на име Гунчо, който се е намирал отпред, го водача, изважда револвера си и скачайки долу, започва да преследва един от нападателите, като отправя няколко изстрела. Той обаче е пресрещнат от полицейски инспектор, който го поразява с меча си. Беглецът се измъква. На действието на инспектора се гледа с дълбоко подозрение, тъй като е личен враг на г-н Стамболов.

Прислужникът на г-н Стамболов, който е бил на улицата, вика друг фиакър, в който поставя своя господар и го кара у дома. Посочва се, че някои от жандармите в квартала не са оказали каквото и да е съдействие. Г-жа Стамболова показва впечатляваща сила на духа и самообладание, като веднага вика медицинска помощ. Раните по главата на г-н Стамболов, наброяващи близо 20, са особено сериозни, като черепът е повреден на няколко места. Както съобщих снощи, бе сметнато за необходимо да се ампутират и двете ръце. Операцията, на която присъствах, се извърши в 10 ч вечерта. На пациента не бяха дадени болкоуспокояващи поради голямата му слабост. Г-н Стамболов, който бе в пълно съзнание, понесе операцията с голяма смелост и разговаряше с хората около него. Неговото състояние късно снощи бе особено критично и силите му, изглежда, го напускаха. Тази сутрин обаче станахме свидетели на благоприятна промяна и следният бюлетин бе издаден:

По-късно.

Предприетите до този момент действия по преследването и залавянето на нападателите на г-н Стамболов все още не са се увенчали с успех. Голям брой хора бяха арестувани снощи, но освободени скоро след това. Изглежда странно, но мнозина от тях са приятели на г-н Стамболов, сред тях са и някои служители от редакцията на неговия вестник – „Свобода“. Г-н Петков също бе арестуван и задържан за няколко часа. Телохраниателят на г-н Стамболов Гунчо, въпреки раните, причинени от полицейския инспектор, бе отведен в затвора, но след намесата на един от дипломатическите агенти бе изпратен в болница, където се погрижиха за раните му. Изглежда, властите са сметнали за необхо-

гимо да го държат далеч от контакти с приятелите на г-н Стамболов.

Съобщението, че един от извършителите на престъплението е заловен, не е потвърдено. При завръщането си у дома г-н Стамболов каза, че е разпознал двамата от нападателите – Хальо и Тюфекчиев. Посочва се, че първият, ранен от телохранителя на г-н Стамболов, е изчезнал. Вторият е бил арестуван, но, изглежда, е освободен този следобед, тъй като разполага с алиби. Тюфекчиев, за когото се твърди, че е един от убийците на г-н Белчев и съучастник в убийството на г-н Вълкович, е от македонски произход и е известен като смъртен враг на г-н Стамболов.

Издаден бюлетин тази вечер посочва, че има леко подобрение в състоянието на г-н Стамболов. Сърдечната дейност е стимулирана чрез инжекции и пациентът е все още в съзнание. Въпреки това, шансовете му за оцеляване остават ниски и дори да оживее, никога няма да може да възстанови предишното си състояние.

Каквото и да стане, тежка отговорност лежи върху онези, които му отказаха разрешение да напусне страната и които, задържайки го като затворник, пренебрегнаха необходимите мерки за неговата безопасност.

19 юли 1895 г.

ПОСЛЕДНИ СВЕДЕНИЯ СМЪРТТА НА Г-Н СТАМБОЛОВ

София, 18 юли

Г-н Стамболов издъхна в 3 и 30 сутринта. До 8 часа миналата вечер той бе в полусъзнание и дотогава температурата му продължи да се вдига, но след това настъпи внезапна промяна. Пациентът започна да изстива и изгуби способността да говори, а жизнената му сила, вече отслабена от коварната болест, гаснеше бързо, въпреки положените от лекарите усилия. Към полунощ се смяташе, че може да живее шест или осем часа, но краят дойде по-рано от очакваното.

За щастие, страданията приключиха бързо, тъй като получените рани бяха от такова тежко естество, че ако бе оживял, неговото съществуване щеше да бъде едно продължително мъчение. Лишен от двете си ръце и едното око, със счупен на няколко места череп и безвъзвратно съсипано здраве, той щеше да е обект на всеобщо съжаление. Краят му, изглежда, е бил безболезнен.

Така си отиде най-ярката фигура в историята на възродена България. Колкото и големи да са били недостатъците на г-н Стамболов, той ще остане известен като един от най-големите патриоти на своето време и дори най-отявлените му врагове трудно ще отрекат величината на неговата служба и искрената му любов към родината. Трагедията на неговата смърт е още по-голяма поради несправедливото преследване, на което бе подложен, и особено след безсърдечния отказ

на неговите врагове да му позволят да напусне страната, за да потърси облекчение от смъртоносната болест. Ако на г-н Стамболов му бе позволено да замине, не само че животът му щеше да е спасен, но политическите страсти щяха да се успокоят и България щеше да бъде спасена от ужасните конвулсии, които сега я безпокоят.

Министър-председателят г-н Стоилов, който е човек на културата и хуманизма, вярвам, много ясно осъзнаваше своето положение. Той бе загрижен да изпълни желанието на г-н Стамболов, но бе принуден да отстъпи пред шумните протести на своите врагове и сега той и неговото правителство трябва да поемат отговорност за случилото се.

Тленните останки на г-н Стамболов бяха изложени тази сутрин в ковчег в дома му и голям брой хора, включително всички дипломатически представители в София, дойдоха да видят за последен път чертите на лицето му и да предадат своите съболезнования на неговата покрусена съпруга. Тялото бе облечено в черно, ръкави прикриваха обезобразените ръце, а раните на главата бяха покрити с превръзки. Лицето изразяваше спокойствие и по него нямаше следи от страдания. Г-жа Стамболова, която от понеделник вечерта не се отдели нито веднъж от своя съпруг, е все още до него.

Следното изявление бе публикувано от семейството на г-н Стамболов: „Днес, в три и половина, нашият обичан Стефан Стамболов, на 41-годишна възраст, смъртно ранен от злодеи, предаде душата си на Бога. Погребението ще се проведе в Катедралата в събота от 2 часа“. Съгласно обичая, такова съобщение трябва да бъде разпространено из улиците, но това не бе сторено в настоящия случай.

Кралица Виктория телеграфира снощи, за да изрази загрижеността си от новината за ужасното престъпление, на което жертва стана г-н Стамболов. Съдържанието на телеграмата на Нейно Величество бе предадено на г-жа Стамболова от сър Артър Никълсън. Сходна телеграма бе получена от принца на Уелс. Кралят на Румъния също изпрати съобщение, в което изрази съболезнованията си.

Правителството е предложило награда от 10 000 франка за залавянето на убийците. Общественото мнение, изглежда, посочва за извършители на престъплението Хальо, Никола Тюфекчиев и някой си Иванов. Смята се, че първият, който е професионален наемен убиец, е един от преките извършители. Получих информация от най-достоверен източник, че правителството е решило да арестува отново Тюфекчиев, който бе освободен във вторник, но не успях да установя дали заповедта е изпълнена. Може би е необходимо да се припомним, че г-н Стамболов винаги смяташе, че братята Тюфекчиеви са убийците на г-н Белчев. Никола Тюфекчиев бе осъден през 1892 година от турски съд на 15 години затвор за участие в убийството на г-р Вълкович.

Правителственият орган в „Мир“ предлага две нови теории относно убийството на г-н Стамболов. Първата от тях е, че слугата на г-н Стамболов – Гунчо Тодоров, и някои членове от неговата партия са извършили престъплението; втората, че г-н Стамболов е станал жертва на някакви македонски разбойници, които бил измамил и предал. Въпреки това, Тодоров бе освободен днес.

Странно съвпадение е, че приемането на българската делегация от царя (става дума за руския цар – б. пр.) ста-

на едновременно с последните мигове на г-н Стамболов. По-войнствената фракция на русофилската партия, изглежда, е придобила увереност покрай последните събития и в писмо, отправено до г-н Радославов, който сега може да се счита за водач на русофобската партия, заплашва, че къщата му ще бъде взривена, ако не престане с опозицията си срещу помирението с Русия. Писмото носи подписите на 16 души.

27 юли 1895 г.

ПОКОЙНИЯТ Г-Н СТАМБОЛОВ

София, 26 юли

Писмо, адресирано от покойния г-н Стамболов до княз Фердинанд на 6-о число този месец, бе публикувано снощи във в. „Свобода“. След като изразява недоволството си от факта, че други съобщения, изпратени до Негово Величество не са получили отговор, г-н Стамболов отново отправя молба за разрешение да напусне страната и заявява, че отказва да вярва на слуха, според който князът е наредил да не му се издава паспорт. След това той изказва съжаление за езика, който е използвал в интервюто си за в. „Франкфуртер Цайтунг“, като обяснява, че това се дължи на недоволството му от ареста, под който той и неговото семейство са били поставени. Заради това не е могъл да извика лекар да се погрижи за едно от децата му, което се разболяло.

След като признава своите грешки и смирено моли княза за прошка, г-н Стамболов се позовава на доклада на Следствената комисия, посочвайки, че срещу него няма повдигнато обвинение от особено тежък характер. Той описва различни неприятности, на които е бил подложен от страна на полицията, и заявява, че Хальо и Тюфекчиев, посочвайки ги като убийците на г-н Белчев и г-р Вълкович, непрестанно са обикаляли около неговия дом. Той моли княза да нареди тяхното арестуване и завършва с молба Негово Величество да го спаси от преследвачите му.

Държавният вестник съобщава, че Наум Тюфекчиев

е бил отстранен от длъжността си на инженер в държавните железници, на която е бил назначен след своето завръщане в България.

31 август 1895 г.

БЪЛГАРСКОТО ПРАВИТЕЛСТВО И КОРЕСПОНДЕНТЪТ НА „ТАЙМС“

София, 30 август

Г-н Начович, министър на външните работи, е от-
правил следната нота до г-н Елиът, действащия
дипломатически агент и генерален консул на Велико-
британия:

„Лондонският „Таймс“ в своя брой от 7-и този месец
публикува телеграма от София, в която се твърди, че
мохамеданите в България са подложени на жестокости
и че наскоро 12 турци са били убити от лица, завърнали
се от Македония.

Правителството на княза не обърна никакво внима-
ние на гореспоменатата телеграма, тъй като знам, че
някои кореспонденти на чуждестранни вестници все-
кидневно стават жертва на най-грозните лъжи, раз-
пространявани от определени, зле настроени към Бъл-
гария лица. Кабинетът се ограничи до следването на
процедурата в такива случаи, като нареди на местни-
те власти да започнат разследване. Като крайна мяр-
ка г-н Начович дори се обърна към околийските упра-
вители с циркулярно писмо, за да ги осведоми относно
разпространяваните в чужбина съобщения и същевре-
менно настоя, ако е необходимо, да успокоят страсти-
те, да следят за безопасността и спокойствието на
мохамеданското население. Българското правителство
се задоволи с вземането на тези мерки, без да се зани-
мава повече с твърденията на „Таймс“. То се надяваше,

че тази последна неточност сама ще се изпари, както много други лъжливи твърдения, които едно чувство на неприязън се опитва да разпространи в чужбина с цел дискредитиране и компрометиране на княжеството и правителството.

За съжаление, в случая с тази телеграма се получи съвсем обратното. На първо място Набил бей, османският комисар в София, отпраща до мен оплакване, основано на телеграмата, и от своя страна ме увери, че мохамеданите в България са преследвани и че 12 мохамедани са, както се твърди, избити. По-късно в британския парламент заместник-министърът на външните работи заяви, че кралската британска легация в София е инструктирана да привлече вниманието на българското правителство към гореописаните факти. След това, отново, в Йълдъз Кьоск (дворец в Цариград, използван като резиденция за султана – б. пр.) секретарят на Негово Величество султана предаде същите сведения на г-н Димитров, българския дипломатически агент в Цариград, позовавайки се на в. „Таймс“.

Г-н генерален консул, надявам се, че при тези обстоятелства ще намерите за напълно нормално безпокойството на правителството на княза от последиците, причинени от изпратената телеграма от г-н Баучер, Ваш сънародник и кореспондент на в. „Таймс“ в София.

Освен това, в съответствие с взетото на заседание на Министерския съвет решение, под председателството на Негово Величество княза, Ви моля да бъдете така добри да поканите г-н Баучер да заповяда на мястото на извършеното престъпление, за което той съобщава в Лондон, да извърши колкото щателно иска разследване, за да открие имената на жертвите и да предаде информацията на правителството, тъй като нашите граждански, военни и съдебни власти, еднов-

ременно инструктирани с тази задача, не са успели да открият и следа от такива престъпления. Г-н Баучер ще пътува на разноски на българското правителство и ще бъде снабден с препоръки, поставящи всички горепосочени власти на негово разположение с цел подпомагане на разследването му. Надявам се, г-н Баучер с готовност ще приеме предложението, тъй като в тази работа става дума за неговата чест и тази на „Таймс“.

Имам честта да бъда искрено Ваш,

Начович“